

Борба против неказливоста

*Извадок од 14-от Опит извештај на КСТ,
објавен во 2004*

25. Причината за постоењето на КСТ е “спречувањето“ на мачењето и нечовечното и понижувачко постапување или казнување; таа е свртена кон иднината, а не кон минатото. Сепак, оценувањето на ефективностa на преземените мерки во случај на малтретирање претставува составен дел од превентивниот мандат на Комитетот, со оглед на импликациите на таквите дејствија во однос на постапувањето во иднината.

Кредителитетот на забраната на мачење и другите форми на лошо постапување се поткопува секогаш кога службените лица одговорни за таквите дела не се земаат на одговорност за нивното постапување. Доколку појавата на информации кои даваат индикации за лошо постапување не се следи со брз и ефективен одговор, оние кои имаат намера лошо да постапуваат со лицата лишени од слобода набрзо ќе сфатат, а со добра причина, дека тоа можат да го сторат без да бидат казнети. Сите напори за унапредување на начелата на човековите права преку строга политика на вработување и професионална обука ќе бидат на овој начин бесцелни. Непреземајќи ефективни дејствија, засегнатите лица - колеги, виши раководни лица, истражните власти - на крајот придонесуваат кон корозија на вредностите кои ја претставуваат самата основа на демократското општество.

Ако се земе предвид спротивниот случај, односно кога службените лица кои наредуваат, одобруваат или извршуваат мачење и малтретирање се изведуваат пред лицето на правдата за нивните акти или пропусти, тогаш се испраќа недвосмислена порака дека таквото однесување нема да се толерира. Освен што има ефект на одвраќање, оваа порака ќе ја увери општата јавност дека никој не е над законот, дури ни оние кои се одговорни за негово спроведување. Свеста дека лицата одговорни за лошо постапување се изнесени пред правдата исто така ќе има и поволно влијание врз жртвите.

26. Борбата против неказливоста мора да започне однатре, односно во рамките на органот (полицијата или затворските установи, воените власти итн) кои се засегнати. Премногу често духот на заедништво ја поттикнува волјата за здружување и помагање еден на друг кога станува збор за наводи за малтретирање, па дури и до прикривање на незаконските дејствија на колегите. Потребни се позитивни дејствија, преку обука и пример, преку промовирање на **култура** според која ќе се смета за непрофесионално - и небезбедно во однос на сопствената кариера - да се работи со и да се помага на колеги кои прибегнале кон малтретирање, и според која култура се смета за правилно и професионално погодно да се припаѓа на екипа која се оградува од такви дејствија.

Мора да се создаде клима во која исправно е да се пријават колегите кои лошо постапуваат; мора јасно да се сфати дека вината за малтретирањето не се однесува само на оние кои де факто истото го извршиле, туку се однесува и на оние кои знаеле или кои требало да знааат дека има малтретирање, а истото не го спречиле или пријавиле. Ова подразбира постоење на јасна процедура за пријавување, како и усвојување на заштитни мерки за оние кои што укажуваат на противправното постапување во сопствената организација.

27. Во многу држави кои ги посетил КСТ, мачењето или актите на малтретирање во извршувањето на должностите, присилбата за да се добие изјава, злоупотребата на овластувањата, итн. претставуваат кривични дела кои се гонат по службена должност. КСТ го поздравува постоењето на законски одредби од овој вид.

Сепак, КСТ утврдил дека во одредени земји, органите на прогонот имаат значајни дискрециони овластувања во однос на покренувањето на прелиминарна истрага кога ќе се изнесат информации за можно лошо постапување со лица лишени од слобода. Според гледиштето на Комитетот, дури и кога нема формално поднесена жалба, таквите органи треба да се **законски обврзани да спроведат истрага** секогаш кога ќе добијат веродостојни информации од било кој извор, дека лица лишени од нивната слобода биле изложени на малтретирање. Во врска со ова, правната рамка за земање на одговорност ќе биде зајакната доколку јавните службеници (полицајци, директори на затворски установи итн) и формално се обврзани веднаш да ги известат релевантните органи секогаш кога ќе дознаат за било која информација која содржи индикации за малтретирање.

28. Постоењето на соодветна правна рамка само по себе не претставува достаточна гаранција дека ќе бидат преземени соодветни дејствија во однос на случаите на можно малтретирање. Мора да се посвети должно внимание на **подигнување на свеста на релевантните власти** за важните обврски кои ги имаат.

Кога лицата задржани од органите за спроведување на законот (на пр. полицијата) се изнесуваат пред органите на прогонот или пред судските органи, се пројавува значајна можност таквите лица да наведат дали биле или не биле подложени на малтретирање. Натаму, дури и во отсуство на експлицитна жалба, овие органи ќе имаат можност да преземат благовремени дејствија доколку има други индикации (на пример видливи повреди, општиот изглед на лицето или неговото однесување и расположение) дека лицето било изложено на малтретирање.

Сепак, во текот на своите посети, КСТ често се среќава со лица кои изнесуваат наводи дека се жалеле до обвинителите и/или судиите дека биле малтретирани, но дека нивните соговорници не покажале интерес, дури и кога имало повреди на видливи делови од телото. Постоењето на таква ситуација во повеќе прилики се потврдува со наодите на КСТ. На пример, Комитетот неодамна разгледа досие на еден судски случај, каде освен што се изнесени наводи за малтретирање, во записникот исто така се наведува постоење на модрици и отоци на лицето, нозете и грбот на засегнатото лице. И покрај фактот што од податоците забележани во досието може да се заклучи дека има првичен (*prima facie*) доказ за малтретирање, релевантните органи не направиле ништо за да се покрене истрага, а истите и не можеа да дадат кредибилно објаснување за нивното непреземање дејствија.

Исто така често лицата изнесуваат наводи дека се плашат да поднесат жалби поради малтретирање, бидејќи во постапката пред обвинителот или судијата присуствувале истите овластени службени лица кои го испитувале лицето, или дека експлицитно им било укажано дека не е во нивен најдобар интерес да поднесат жалба.

Од императивна важност е обвинителството и судските власти да преземат решителни дејствија кога ќе се добијаат информации кои укажуваат на појава на малтретирање. Исто така, тие мораат да ги спроведат постапките на начин на кој на засегнатите лица ќе им се даде реална можност да дадат изјава за тоа како се постапувало со нив.

29. **Соодветното оценување на наводите за малтретирање** често не е едноставна работа. Одредени типови на малтретирање (како што е гушење или електрични шокови) не оставаат видливи траги, или пак нема да остават трага доколку се изведени со одреден степен на стручност. Исто така, доколку лицето е приморано да стои, клечи или да се свитка во непријатна положба со часови, или доколку лицето се спречува да спие, исто така нема да останат видливи траги кои можат да се идентификуват. Дури и ударите по телото можат да остават само мали физички траги, кои не може лесно да се забележат и кои брзо исчезнуваат. Следствено, кога пред обвинителството или пред судските органи ќе се изнесат наводи за ваква форма на малтретирање, тие треба особено да внимаваат да не придадат исклучива важност на отсуството на физички траги. Истото дотолку повеќе се однесува на случаи во кои се изнесуваат наводи за малтретирање главно од психолошка природа (сексуално понижување, закани по животот и физичкиот интегритет на лицата и/или нивните семејства итн). Соодветното оценување на веродостојноста на наводите за малтретирање може да бара прибирање на докази од сите засегнати лица и организирање на навремени инспекции на лице место и/или специјалистички лекарски прегледи.

Секогаш кога обвинетиот за кривично дело ќе се изнесе пред обвинителството или пред судските органи и истото ќе изложи наводи за малтретирање, таквите наводи треба напишмено да се забележат, треба веднаш да се побара вештачење (вклучително доколу е соодветно и вештачење на психијатар) и треба да се преземат неопходните чекори за да се осигура дека наводите ќе бидат соодветно истражени. Таквиот период треба да се следи без оглед на тоа дали засегнатото лице има или нема видливи надворешни повреди. Дури и во отсуство на експлицитни наводи за малтретирање, треба да се побара вештачење секогаш кога има други основи да се верува дека лицето можеби е жртва на малтретирање.

30. Исто така важно е да се не поставуваат препреки меѓу лицата кои изнесуваат наводи за малтретирање (кои можеби и биле ослободени без да бидат изнесени пред обвинителот или судијата) и докторите-вештаци кои даваат извештаи за вештачење кои ги признаваат обвинителството и судските власти. На пример, пристапот кон таков доктор не треба да биде предмет на претходно одобрение од истражните власти.

31. КСТ во повеќе наврати, во неколку извештаи од своите посети, ги оценувал активностите на властите надлежни за спроведување на службени истраги и за покренување на кривични или дисциплински постапки во случаи на наводи за малтретирање. При тоа, Комитетот го зема предвид прецедентното право на Европскиот суд за човекови права, како и стандардите содржани во мноштвото меѓународни инструменти. Сега е веќе цврсто воспоставено начелото дека **ефективните истраги**, што ќе доведат до идентификување и казнување на лицата одговорни за малтретирањето, се од суштинска важност за да се даде практично значење на забраната на мачењето и нечовечното или понижувачко постапување или казнување.

Почитувањето на ова начело претпоставува дека органите одговорни за истрагите се обезбедени со сите неопходни ресурси, и човечки и материјални. Натаму, истрагите мораат да исполнат одредени основни критериуми.

32. Со цел истрагата за можно малтретирање да биде ефективна, неопходно е лицата одговорни за нејзино спроведување да се независни од оние кои се инволвирани во настанот. Во одредни правни системи, сите жалби за малтретирање против полицијата или други јавни службеници мораат да бидат поднесени до обвинителот и обвинителот е тој, а не полицијата, кој определува дали треба да се започне прелиминарна истрага за жалбата; КСТ го поздравува ваквиот приод. Сепак, не е невообичаено во однос на секојдневната одговорност за оперативното спроведување на истрагата да се ангажираат и службениците за спроведувањето на законот (на пример полицијата). Инволвирањето на обвинителот тогаш е ограничено на давање упатства на таквите службени лица да извршат истрага, да го потврди приемот на резултатите и да одлучи дали или не да се покрене кривично обвинение. Според тоа, важно е тие службеници да не бидат од истата служба како лицата кои се предмет на истрагата. Во идеален случај, лицата на кои ќе им се довери оперативното спроведување на истрагата треба да бидат целосно независни од инволвираниот орган. Натаму, обвинителството мора одблиску и ефективно да врши надзор врз оперативното спроведување на истрагата за можно малтретирање од страна на овластени службени лица. Тие треба да имаат јасни упатства за начинот на кој од нив се очекува да вршат надзор врз таквите истраги.

33. Истрагата за можното лошо постапување од страна на овластени службени лица мора да го исполни критериумот на темелност. Таа мора да доведе до утврдување на тоа дали употребената сила или другите методи биле или не биле оправдани во дадените околности и до идентификување и, ако е тоа соодветно, казнување на инволвираните лица. Ова не е обврска поврзана со резултатите, туку со средствата. Овој критериум бара да се преземат сите разумни средства за да се обезбедат докази за инцидентот, вклучувајќи и меѓу другото, идентификација и разговор со наводните жртви, осомничени и очевидци (на пример дежурните полицајци, другите задржани лица), да се запленаат инструментите кои можеби биле користени во малтретирањето и да се приберат докази од вештачењето. Доколку може да се примени во дадениот случај, треба да се направи и обдукција која ќе даде целосен и точен приказ на повредата и објективна анализа на клиничките наоди, вклучително и причината за смртта.

Истрагата исто така мора да се спроведе на сеопфатен начин. КСТ наишол на случаи во кои и покрај бројните наводни инциденти и факти поврзани со можното лошо постапување, опфатот на истрагата е несоодветно стеснет и не се земаат предвид значајни настани и околности кои укажуваат на малтретирање.

34. Во овој контекст, КСТ би сакал да појасни дека има сериозни сомневања во однос на практиката забележана во многу земји според која овластените службени лица од органите на прогонот (на пример специјални полицијски служби) или затворските службеници носат маски или качулки при апсењето, изведувањето на распитот, или при справување со немири во затворите; јасно е дека ова го спречува идентификувањето на потенцијалните осомничени лица доколку и кога ќе се изнесат наводи за малтретирање. Оваа практика треба строго да се контролира и да се употребува само во исклучителни случаи во кои ова е уредно оправдано; ваквата практика многу ретко, односно скоро никогаш не може да се оправда во контекстот на затворите.

Исто така, практиката утврдена во некои земји на лицата да им се затвораат очите додека се задржани во полицијата треба строго да се забрани; тоа може сериозно да го загрози поднесувањето на кривични пријави против оние кои вршат мачење или малтретирање, што и било случај во повеќе предмети познати на КСТ.

35. Со цел да биде ефективна истрагата исто така мора да се спроведе на брз и разумно експедитивен начин. КСТ наишол на случаи во кои потребните истражни дејствија неоправдано се одлагаат, или во кои органите на прогонот или судските власти евидентно ја немаат неопходната волја да ги употребат правните средства кои ги имаат на располагање за да реагираат по наводите или другите релевантни информации кои индицираат малтретирање. Предметните истраги се запираат на неопределено време или се отфрлаат, па така овластените службени лица кои се инволвирани во малтретирањето успеваат целосно да одбегнат кривична одговорност. Со други зборови, реакцијата по докази со принудувачка убедливост за сериозно лошо постапување се сведува на “истрага“ која едвам дека може да се именува како таква.

36. Покрај погоре наведените критериуми за ефективна истрага, исто така треба да има достаточни елементи на увид на јавноста во однос на истрагата или нејзините резултати, за да се обезбеди одговорност како во теоријата така и во практиката. Степенот на потребната јавна критика може да се разликува од случај до случај. Во особено сериозни случаи, може да е соодветна јавна истрага. Во сите случаи, жртвите (или во одредени случаи членовите на најтесното семејство на жртвата) мораат да бидат вклучени во постапката до мерката која е неопходна за да се заштитат нивните легитимни интереси.

37. **Дисциплинските постапки** се уште едно средство за справување со малтретирањето и можат да се спроведат паралелно со кривичната постапка. Дисциплинската вина на засегнатите службеници треба систематски да се испита, без оглед дали предметното лошо постапување претставува кривично дело. КСТ препорачува одреден број на процедурални заштитни мерки кои треба да се спроведат во овој контекст; на пример во составот на комисиите кои ја спроведуваат дисциплинската постапка во полицијата треба да има барем еден независен член.

38. Истрагите на можните дисциплински прекршоци од страна на овластените службени лица можат да се изведуваат од посебен оддел за внатрешни истраги, во рамките на структурата на засегнатите органи. Сепак, КСТ препорачува формирање на целосно независен орган за истрага. Таквиот орган треба да има овластување да нареди поведување на дисциплинска истрага.

Без оглед на формалната структура на истражниот орган, КСТ смета дека неговите функции треба соодветно да се изнесени во јавноста. Освен можноста лицата да поднесат жалби директно до органот, за јавните органи како што е полицијата треба да има обврска да ги регистрираат сите претставки кои би можеле да претставуваат жалба, а за оваа цел, треба да се воведат соодветни формулари за потврдување на приемот на жалбата и дека случајот ќе биде разгледан.

Доколку во одреден случај, се утврди дека постапувањето на засегнатото лице може да биде од кривичен карактер, органот кој ја спроведува истрагата треба веднаш и без одлагање да го извести директно надлежното обвинителство.

39. Треба да се посвети особено внимание со цел лицата кои можеби биле жртви на малтретирање од страна на овластени службени лица да не бидат разубедени односно спречени да поднесуваат жалби. На пример, потенцијалните негативни ефекти од можноста таквите овластени службени лица да покренат постапка за клевета против лицето кое неосновано ќе ги обвини за малтретирање треба постојано да се разгледуваат. Мора да се воспостави прикладна рамнотежа меѓу спротивставените легитимни интереси. Во овој контекст мора да се земат предвид одредени констатации од ставот 28.

40. Било какви докази за малтретирање од страна на јавни службеници кои ќе се изнесат во **граѓанско правни постапки** исто така заслужуваат сериозно да се разгледаат. На пример, во постапките поведени поради - на пример - напад од страна на полицајци, во кои се прифатени барања за надомест на штета или каде што се пристапило кон алтернативно вонсудско решавање, КСТ препорачува да се спроведе независна ревизија. Таквата ревизија има за цел да се идентификува дали, со оглед на природата и сериозноста на наводите против предметните полицајци, треба да се (пре)испита прашањето за поведување кривични и/или дисциплински постапки.

41. Се подразбира дека без оглед колку е ефективна истрагата, таа ќе биде несоодветна доколку **санкциите изречени за малтретирање** се неадекватни. Кога ќе се докаже малтретирање, треба да следи изрекување на соодветна казна. Ова ќе има силен ефект на одвраќање. Спротивно, изрекувањето на лесни казни може само да придонесе кон создавање на клима на неказниност.

Се разбира судските власти се независни, па следствено имаат слобода да ја определат, во законските рамки, казната во било кој случај. Сепак, преку таквите законски рамки мора јасно да се изрази намерата на законодавецот: дека кривично правниот систем треба да заземе цврст став во однос на мачењето и другите форми на лошо постапување. Исто така санкциите кои се изрекуваат по утврдувањето на дисциплинската одговорност треба да соодветстуваат на сериозноста на случајот.

42. На крајот, никој не треба да остане со сомневање во врска со **заложбата на државните власти** да се борат против неказниноста. Ова ќе биде основа за дејствијата кои се преземаат на сите други нивоа. Кога е неопходно властите не треба да се двоумат, преку формална изјава на највисоко политичко ниво, да испратат јасна порака дека мора да има “нула ниво на толеранција“ за мачењето и другите форми на малтретирање.